رونمایی از موضع مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس‌سره

درباره سند علوم انسانی اسلامی در آینده نزدیک

گفت‌وگو با معاون پژوهش مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس‌سره

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس‌سره در سال ۱۳۷۲ به‌همت علامه مصباح یزدی رحمه‌الله در قم تأسیس گردید. این مؤسسه ارائه‌کننده رشته‌های مختلف علوم انسانی اسلامی است و پژوهش، یکی از مهم‌ترین رویکردهای آن تعیین شده است. برنامه‌ریزی برای انجام پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی و اسلامی و فراهم کردن زمینه چاپ و نشر آنها، تدوین کتاب‌های درسی و متون کمک‌آموزشی، برگزاری کرسی‌های نظریه‌پردازی، نوآوری، نقد و مناظره و همایش‌ها و نشست‌های علمی، تلاش برای پرورش محقق و ارتقای کمی و کیفی پژوهش‌ها و انتشار نشریات تخصصی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی، از وظایف اصلی معاونت پژوهش است.

برای آشنایی هرچه بیشتر خوانندگان با فعالیت‌های پژوهشی این مؤسسه، خبرگزاری حوزه گفت‌وگویی با حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی ابوطالبی معاون پژوهش مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قدس‌سره انجام داده است که تقدیم محضر خوانندگان ارجمند افق حوزه می‌گردد.

▫ در ابتدا درباره مؤسسه و جایگاه پژوهش در آن بگویید. آنچه که از نام این مؤسسه برداشت می‌شود، اهمیت جایگاه پژوهش است.

• دانش‌پژوهانی که در این مؤسسه تربیت می‌شوند، با دو هدف تحصیل می‌کنند. نخست اینکه در عرصه طلبگی خود با فضای علوم روز و دنیای جدید آشنا باشند و هدف دیگر، تربیت پژوهشگرانی است که بتوانند، پاسخگوی مسائل جامع و نظام در عرصه علوم انسانی باشند.

طبیعتاً این مسائل علوم انسانی قرار است، با رویکرد اسلامی پاسخ داده شود و از این‌رو، مؤسسه کاملاً حوزوی است و کسانی که برای تحصیل در آن وارد می‌شوند، با این شرط پذیرش می‌شوند که همزمان با آن، دروس حوزه را به‌تناسب مقطع تحصیلی به اتمام برسانند.

▫ وظایف معاونت پژوهش این موسسه چیست؟

• بر اساس آنچه ابلاغ شده و معاونت پژوهش ملزم به اجرای آنهاست، می‌توان وظایف این معاونت را بدین شکل عنوان کرد: برنامه‌ریزی برای تحقق اهداف پژوهشی سند چشم‌انداز مؤسسه؛ تبیین اهداف، پیشنهاد اولویت‌ها، تهیه و تنظیم راهبردها، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های پژوهشی مؤسسه جهت تصویب در هیئت‌رئیسه؛ نظارت بر برنامه‌ریزی برای انجام پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی و فراهم کردن زمینه چاپ و نشر آن؛ تهیه و تدوین برنامه‌های پژوهشی (پنج‌ساله و سالانه) با همکاری گروه‌های علمی برای تحقق اهداف کلی مؤسسه؛ پیگیری تهیه آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مورد نیاز معاونت؛ نظارت و جهت‌دهی به کرسی‌های نظریه‌پردازی، نوآوری، نقد و مناظره و همایش‌ها و نشست‌های علمی؛ نظارت و جهت‌دهی برای تدوین و تألیف دانش‌نامه‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها در حوزه‌های مورد نیاز؛ برنامه‌ریزی برای ترجمه آثار مفید از فارسی به زبان‌های دیگر و بالعکس؛ زمینه‌سازی جهت استفاده اعضای هیئت علمی از فرصت‌های مطالعاتی داخل و خارج از کشور؛ نمایندگی مؤسسه در امور پژوهشی مراکز علمی ذی‌ربط داخل و خارج از مؤسسه؛ ارتباط و همکاری پژوهشی با مراکز آموزش‌عالی و مؤسسات پژوهشی داخل و خارج از کشور و تبادل اطلاعات علمی و تحقیقاتی با همکاری معاونت بین‌الملل؛ تأمین نیازهای پژوهشی سایر معاونت‌ها و بخش‌های مؤسسه؛ اولویت‌سنجی تحقیقات درسی و پایان‌نامه‌های دانش‌پژوهان با همکاری معاونت آموزش و گروه‌های علمی؛ تلاش برای ارتقای کمی و کیفی پژوهش‌ها؛ نظارت و جهت‌دهی به ارائه خدمات پژوهشی به اعضای هیئت علمی، محققان و گروه‌های علمی و اجرای دوره‌های کارورزی و برگزاری کارگاه‌های پژوهشی به‌منظور انتقال مهارت‌های گوناگون پژوهشی به محققان؛ نظارت بر کلیه واحدهای پژوهشی مؤسسه و نظارت بر حسن اجرای وظایف واحدهای مربوطه؛ اداره شوراهای معاونت و....

▫ معاونت پژوهش موسسه از چه بخش‌هایی تشکیل شده و هر کدام چه اهداف و وظایفی را عهده‌دار هستند؟

• این معاونت چند مدیریت دارد که یکی از آنها، مدیریت کتابخانه و اسناد است. این مدیریت، کتب و مقالات و نشریات در قالب فیزیکی و الکترونیکی مورد نیاز و استفاده اساتید پژوهشی و دانش‌پژوهان را تأمین می‌کند و منبعی غنی از محتواهای علوم انسانی اسلامی است؛ در کنار آن، سالن مطالعه هم برای مراجعان در نظر گرفته شده است. کتابخانه مؤسسه، بسیار غنی است و منابع فارسی و لاتین زیادی را در خود جای داده و می‌توان گفت که یکی از بهترین کتابخانه‌های قم در عرصه علوم انسانی است.

▫ درباره کتابخانه و منابع آن بیشتر توضیح دهید.

• ما متناسب با رشته‌ها و گروه‌هایی که داریم و البته بر اساس رده کنگره که کتابخانه‌ها بر اساس آن رده‌بندی می‌شوند، در حوزه‌های مختلف اخلاق، ادیان، اقتصاد، تاریخ، تاریخ معاصر، تفسیر و علوم قرآن، جامعه‌شناسی، حقوق، روان‌شناسی، علوم سیاسی، فلسفه، عرفان، علوم تربیتی، کلام و مدیریت کتاب تهیه شده است.

بخش نشریات نیز در گذشته به‌صورت فیزیکی بود و امروزه عموماً الکترونیکی شده است. کتابخانه، منبع نشریاتی است که متناسب با نیازهای پژوهشگران است.

در ذیل این مدیریت، یک اداره نشریات فعال است که در این اداره، ۱۲ نشریه علمی پژوهشی منتشر می‌شود. بخشی از نشریات دارای مجوز از وزارت علوم تحقیقات و فناوری و بخشی از حوزه علمیه است. در کنار این‌ها، ۶ نشریه علمی ترویجی به زبان فارسی و یک نشریه علمی تخصصی به زبان انگلیسی نیز، منتشر می‌گردد.

▫ این نشریات در چه عرصه‌ای تولید محتوا می‌کنند و اینکه آیا محتوای تولیدی، صرفاً خروجی‌های مؤسسه است؟

• مؤسسه امام خمینی قدس‌سره از حدود ۲۸ سال پیش، نشریه علمی به‌نام «معرفت» داشت که مقالات در آن چاپ می‌شد. بعدها که در این مؤسسه، تعداد هیئت علمی، پژوهشگران و دانش‌آموختگانش بیشتر و نشریات درجه‌بندی شد، هر ماه نشریه معرفت در یک موضوع چاپ می‌شد که این نشریه، در قالب نشریات علمی پژوهشی منتشر می‌شود.

ولی بعد از آن با توجه به گسترش حجم تولیدات علمی، به‌تناسب گروه‌ها، نشریات جداگانه‌ای تدوین و منتشر شد که اسلام و پژوهش‌های تربیتی، معرفت کلامی، تاریخ اسلام در آینه پژوهش، قرآن‌شناخت، معارف منطقی، معرفت اقتصاد اسلامی، انوار معرفت، روان‌شناسی و دین، معرفت ادیان، معرفت فرهنگی اجتماعی، معرفت فلسفی و معرفت سیاسی، نشریات علمی پژوهشی است که در حوزه‌های مختلف علوم انسانی منتشر می‌شود.

این‌ها نشریات علمی پژوهشی ماست که طبیعتاً طبق قواعد، درصدی از مقالات را از بیرون مؤسسه جذب می‌کند و بر اساس این قانون، نمی‌شود همه مقالات را افراد داخل مؤسسه ارائه دهند.

ما در این نشریات طبق آماری که در سال گذشته احصا کردیم، قریب به دو هزار مقاله در عرصه علوم انسانی اسلامی منتشر کردیم. شرط انتشار مقاله در این نشریات این است که رویکرد اسلامی داشته باشد.

نشریات علمی ترویجی هم هست که ۶ عنوان در حال انتشار است که شامل: عیار پژوهش در علوم انسانی، اندیشه‌های حقوق عمومی، معارف عقلی، اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، معرفت اخلاقی و معرفت می‌شود.

در عرصه نشریات علمی تخصصی هم، یک نشریه به‌نام «Horizons of Thought» است که به زبان انگلیسی است. اساتیدی در مؤسسه به زبان انگلیسی مسلط هستند که مقالات انگلیسی خود را در این نشریه منتشر می‌کنند.

مدیریت تدوین متون

مدیریت بعدی در این معاونت، مدیریت تدوین متون است. بخشی از فعالیت‌های مدیریت تدوین متون، طرح‌های پژوهشی و تصویب و پیگیری تدوین و انتشار طرح‌های پژوهشی است. گروه‌های علمی ۱۵گانه مؤسسه با همین موضوعات علوم انسانی که گفته شد، هر هیئت علمی در مؤسسه، بر اساس برنامه موظفی، باید نیمی از فعالیت‌ها و عملکردشان را آموزشی و نیمی را پژوهشی پیش ببرند؛ از این‌رو همه باید در کنار برنامه‌های مختلف آموزشی، یک طرح پژوهشی داشته باشند.

شورای سیاست‌گذاری، طرح‌ها را تصویب می‌کند و مدیریت تدوین متون، پیگیر این طرح‌هاست. هر طرح، ناظری دارد که زیر نظر آن ناظر دنبال می‌شود و در ادامه، ویرایش می‌شود و بعد برای انتشارات مؤسسه می‌رود که بخش مستقلی در مؤسسه است و کتاب‌ها را منتشر می‌کند.

مدیریت تدوین متون، در عرصه تدوین متون درسی نیز، در دو بخش فعال است؛ نخست تدوین متون درسی و بخش دیگر بخش غیردرسی است که شامل سایر پژوهش‌ها می‌شود. این محتواها برای انتشارات مؤسسه ارسال می‌شود.

انتشار ۲ هزار عنوان کتاب از سوی انتشارات مؤسسه امام خمینی قدس‌سره

انتشارات مؤسسه امام خمینی قدس‌سره که عمدتاً آثار مؤسسه را منتشر می‌کند تاکنون ۲ هزار عنوان کتاب منتشر کرده است و سال‌های متمادی در عرصه‌های مختلف حوزوی و دانشگاهی، به‌عنوان انتشارات نمونه هم انتخاب شده است.

مدیریت دیگر ما امور پژوهشی است که دو بخش اصلی دارد؛ یک بخش همایش‌ها و نشست‌ها که کارش برگزاری نشست‌های تخصصی علمی، کرسی‌های ترویج و نقد و نظریه‌پردازی و همایش‌های نیم‌روزه و ملی و بین‌المللی است که در این ده سال اخیر تا پایان سال ۱۴۰۰، حدود ۷۰۰ نشست علمی برگزار کرده است که همه به‌صورت تصویری و صوتی ضبط شده و در اختیار علاقه‌مندان در فضای مجازی قرار دارد. همچنین حدود ۱۵۰ کرسی ترویجی و سه کرسی نظریه‌پردازی داشتیم که یکی از این کرسی‌های نظریه‌پردازی در مرحله اجراست.

حدود ۸۵ همایش ملی و نیم‌روزه نیز برگزار شده است که شامل ۱۵ همایش ملی و ۷۰ همایش نیم‌روزه می‌شود.

بخشی دیگر، اداره کارورزی و کارگروه‌های پژوهشی است که این بخش، برگزاری دوره‌های کارورزی تحقیق و برگزاری کارگاه‌های دانش‌افزایی و کارگاه روش تحقیق است. در این اداره برای دانش‌پژوهان مقطع کارشناسی ارشد و دکتری، کارگاه تدوین رساله برگزار می‌شود. کار این بخش، رسیدگی به امور کارگروه‌هاست که پیش‌تر ذکر شد، ۱۵ کارگروه فعالند. لازم به ذکر است،۱۰ کارگروه کار خود را تمام کرده‌اند و ۵ کارگروه کارشان دنبال می‌شود.

اجرای برنامه‌های پنج‌ساله پژوهشی در گروه‌های علمی

دفتر برنامه‌ریزی و ارزیابی پژوهشی نیز، در این معاونت فعال است که کار برنامه‌ریزی‌ها را دنبال می‌کند. مؤسسه امام خمینی قدس‌سره برنامه‌های پنج‌ساله پژوهشی را در گروه‌های علمی مختلف دنبال می‌کند که بر اساس آن، هر گروه علمی موظف است، برای پنج‌سال آینده، برنامه پژوهشی ارائه کند و تاکنون دو برنامه پنج‌ساله انجام شده است و در برنامه پژوهشی سوم هستیم.

رونمایی از سند علوم انسانی اسلامی در آینده نزدیک

کار دیگری که در مؤسسه امام خمینی قدس‌سره دنبال می‌کنیم، سند علوم انسانی اسلامی است که آن را تولید کردیم که در قالب یک مقاله قابل انتشار است و به‌زودی برای سال تحصیلی جدید رونمایی می‌شود. بر اساس این سند، مؤسسه امام خمینی قدس‌سره موضع خود را در علوم انسانی اسلامی مشخص کرده است که این علوم چیست؟ و اینکه شدنی است یا نه؟ این سند در قالب یک برنامه در حال دنبال شدن است و دفتر برنامه‌ریزی پیگیری نوشته شدن و اجرای این سند را دنبال می‌کند.

تدوین فلسفه‌های مضاف با نگاه‌های اسلامی، یکی از کارهایی است که در این سند در رشته‌های ۱۵گانه مؤسسه امام خمینی قدس‌سره دنبال می‌شود. در این سند، کلیات علوم انسانی در فلسفه مضاعف مشخص می‌شود. البته این برنامه را دفتر برنامه‌ریزی و ارزیابی پژوهشی دنبال می‌کند.

هر گروه علمی ما یک نظام‌نامه جامع موضوعات پژوهشی دارد که در این برنامه‌های پنج‌ساله، از آن نظام‌نامه مشخص می‌کند که اولویت پنج‌ساله اول، دوم و... کدام است و بر اساس آن اولویت‌ها، طرح‌ها تدوین می‌شد. هر هیئت علمی که می‌خواهد، طرحی را در مؤسسه تصویب کند، باید بر اساس نظام‌نامه و طرح‌های پنج‌ساله دنبال شود که این هم، بر عهده اداره برنامه‌ریزی و ارزیابی پژوهشی است. البته برنامه‌ریزی‌های ادارات مؤسسه هم، در کنار این کارها بر دوش این اداره است.

یک مدیریت هم، مدیریت امور پشتیبانی محققان است که نیازهای اعضای هیئت علمی از جمله اتاق و تجهیزات و... را پشتیبانی می‌کند.

▫ درباره سند علوم انسانی اسلامی بیشتر توضیح دهید و اینکه فرایندش به چه صورت بوده است؟

• در مؤسسه امام خمینی قدس‌سره برای اینکه حداقل برای تولیدات علوم انسانی اسلامی مسیر مشخصی داشته باشیم، باید یک تعریفی از علوم انسانی اسلامی داشته باشیم تا بر اساس آن تعیین مسیر کنیم. به‌همین جهت علامه مصباح یزدی رحمه‌الله و اساتید مؤسسه امام خمینی قدس‌سره، گروهی را تشکیل دادند و ده‌ها جلسه بحث کردند. نخست اینکه اگر می‌گوییم علم دینی، آیا می‌شود و یا نمی‌شود؟ دوم اینکه علوم انسانی چیست و چطور معنا می‌یابد؟ و بعد از آن، فرایند تولیدش چیست؟ و بعد از بحث‌های زیاد به سند معین و مشخصی در عرصه علوم انسانی و اسلام رسیدیم.

این سند بحث شد و موضع مؤسسه در عرصه علوم انسانی و اسلامی مشخص شد و در جلسات متعدد تقسیم و با همه اساتید این‌ها بحث انجام شد. اساتید هم نظر دادند و خط‌مشی کلی، با این کار مشخص شد. گروه‌های مختلف موظف شدند که بر اساس این سند، کارهای خود را دنبال کنند. این سند نزدیک به یک سال طول کشید تا منقح و تنظیم نهایی شد. در نهایت سند علوم انسانی اسلامی مشخص شد.

▫ گفتید که در مؤسسه امام خمینی قدس‌سره به دنبال تربیت افرادی هستید که پاسخ‌گوی نیازهای نظام باشند. این نیاز به موضوع‌شناسی خاصی دارد. در این زمینه چطور عمل می‌کنید.

• ما از دو جهت این بحث را دنبال می‌کنیم. نخست اینکه خیلی از نیازها به سمت ما، از سوی مراکز و نهادهای مختلف نظام می‌آید. استانداری‌ها و ادارات مختلف در مناسبت‌های مختلف، نیازهای پژوهشی خود را به مراکز پژوهشی اعلام می‌کنند و گاهی جزء فعالیت‌های ما قرار می‌گیرد. بخشی هم ارتباطات خاص است؛ به این صورت که مثلاً گروه روان‌شناسی ما، با اداره زندان‌ها ارتباط خوبی داشته که در قالب عملی مانند اعزام مبلغ و همچنین امور نظری آنها را پشتیبانی می‌کند.

بخشی هم به‌تناسب شرایط روز، در دستور کار ما قرار می‌گیرد. مثلاً در ایام کرونا که یکی از مباحث اعتقادی این بود که چنین شر عظیمی، جامعه انسانی را گرفته و.... طبیعتاً فضای جامعه نشان می‌دهد، این سؤالات مطرح شده و باید جواب داده شود. یا مثلاً در دوره اصلاحات که خیلی بحث‌های کلامی و عقیدتی و کلام جدید و حتی بحث‌های فلسفه سیاست مطرح می‌شد، درباره خدا، وحی و ولایت فقیه شبهاتی به وجود می‌آمد که در این فضا، بر حسب آنچه خود را در جامعه نشان می‌دهد، گروه‌های پژوهشی در این عرصه ورود می‌یابند.

یک بخش هم گروه‌های علمی در برنامه‌های پنج‌ساله ارائه می‌کنند که بر اساس رصدها، موضوعات را اولویت‌بندی می‌کنند و در دستور کار قرار می‌دهند؛ مثلاً مطالبات مقام معظم رهبری که رهبری درباره جهاد تبیین یا در حوزه تاریخ و بزک پهلوی و تطهیر شاهنشاهی، مطالبات دینی و... دارند، جزئی از مسائلی است که نیازهای جامعه به‌وسیله آن رصد می‌شود.

▫ برنامه‌هایی که برای آینده دنبال می‌کنید، چیست؟

• عرض شد در حوزه پژوهش، برنامه‌های پنج‌ساله‌ای در دستور کار این معاونت قرار دارد. که دو دوره آن انجام شده و در برنامه سوم هستیم و آن را دنبال خواهیم کرد. مهمترین برنامه پیش‌رو نیز، همان‌طور که گفته شد، چشم‌انداز مؤسسه در اسلامی‌سازی علوم انسانی است. ما باید تا پایان سال فلسفه‌های مضاف‌مان تولید شود و در آن، نمای کلی از مبانی و مبادی هر رشته علوم انسانی ارائه شود.

فـرزانگـان

آیت‌الله سیداسماعیل بهبهانی رحمه‌الله

• **تولد:** ۱۲۲۹ قمری
• **وفات:** ۱۲۹۶ قمری
• **عمر:** ۶۷ سال
• **اساتید:** شیخ حسن کاشف‌الغطا، سیدابراهیم قزوینی، شیخ محمدحسن نجفی صاحب جواهر و..
• **شاگردان:** سیدحسین کوه‌کمری
• **تألیفات:** مناسک‌الحج، رساله فقهیه، تعلیقه بر وافی فیض کاشانی، رساله ارثیه

• ولادت و نیاکان

علامه سیداسماعیل بهبهانی رحمه‌الله در سال ۱۲۲۹ قمری در بهبهان در میان خاندان علم و فضیلت و سیادت متولد شد. اجداد سید ابتدا در سرزمین بحرین زندگی می‌کردند و خانواده علم و تقوا و دیانت بودند؛ ولیکن به‌واسطه پیشامد فتنه وهابی، از بحرین به بهبهان هجرت کردند. جد سیداسماعیل به‌نام سیدعبدالله بلادی موسوی غریفی بحرانی، از مردم غُریفه، یکی از روستاهای بحرین و از جمله علمای بزرگ عصر خویش بود. سیدعبدالله فردی فاضل، پرهیزکار، زاهد و عابد بود و کسی در تقوی و پرهیزکاری چون او نبود. بعد از آنکه خوارج بر بحرین تسلط یافتند، سیدعبدالله به‌همراه شیخ عبدالله سماهیجی در زمان صفویه به بهبهان آمدند و ساکن شدند. با این هجرت فرزندانش در نجف، بصره، شیراز، تهران و بهبهان پراکنده شدند.

• تحصیل و اساتید

سیداسماعیل پس از طی کردن دوران کودکی خود، تحصیلات مقدماتی صرف و نحو را در حوزه بهبهان طی نمود. در میان اساتید وی، نام‌هایی مشاهده می‌شود که همگی از اکابر علمای شیعه در سده سیزدهم بوده‌اند. بعد از تمام این دوره به دنبال کسب مراحل بالاتر تحصیل رهسپار نجف اشرف شد. سید به حوزه علمیه رفت و در جلسات درس اساتید بزرگی حاضر گردید. او پس از مدتی اقامت در نجف و بهره‌گیری از اساتید بزرگ به بهبهان بازگشت؛ البته سیداسماعیل چندبار برای تحصیل به نجف اشرف مهاجرت کرده است.

• مراجعت به ایران

سیداسماعیل پس از سومین سفر خود به عراق، قصد اقامت در عتبات داشت؛ اما به دنبال پیشامدی به ایران بازگشت. در سال ۱۲۸۷ قمری ناصرالدین شاه قاجار به نجف اشرف سفر کرد. او در این شهر از علما خواست تا برای ارشاد و تعلیم و پاسخگویی به مسائل مذهبی مردم، نماینده‌ای انتخاب و به تهران اعزام کنند. سیداسماعیل به‌عنوان نماینده مراجع مقیم عراق در تهران برگزیده شد و همراه ناصرالدین شاه راهی تهران گردید. وی در تهران در محله سرپولک مسکن گزید و در همان محل، مسجدی را بنا نمود که هنوز هم پابرجاست. سیداسماعیل علاوه بر جماعت منصب قضاوت را هم بر عهده گرفت و نیز امام جمعه تهران شد. وی در پرتو اخلاص، علم و ادب و معنویت، کم‌کم در قلب مردم جای گرفت و چندان مورد توجه ناصرالدین شاه و مردم بود که به عمامه‌اش سوگند یاد می‌کردند. سیداسماعیل توفیق یافت که در میان مردم، اعتمادی کسب کند و این اعتماد و وثوق تا انتهای زندگی‌اش در میان مردم جریان داشت. محفل وی نیز، به مکانی برای حل و فصل پاره‌ای از مرافعات و گرفتاری‌های مردم تبدیل شده بود.

• ویژگی‌های اخلاقی

سیداسماعیل مجتهد بود و علاوه بر تدریس و تألیف، دارای اوصاف و کمالات چون دیانت و نفسی قوی بود. شب‌ها را به شب‌زنده‌داری و به مراقبت نفس پرداخته و با هواهای نفسانی مخالفت می‌کرد. او سیره پسندیده و اخلاق پاک داشت. سید، در عصر خویش در اصول و فروغ علوم دینی و در فقه مجتهد و در تفسیر فرید بود. او نیکو زیست و خوشبخت از دنیا رفت. در معاشرت با مردم، مشی متوسط(میانه) داشت؛ از این جهت احدی را در وی طعن نبود.

• بازماندگان

از وی فرزندان دانشمند و پارسا به یادگار مانده است که آیت‌الله سیدعبدالله بهبهانی از رهبران مشروطه ایران، از مشهورترین فرزندان وی می‌باشد و نیز سیدمحمد بهبهانی معروف به آیت‌الله بهبهانی از نوادگان آن‌مرحوم است.

• وفات

سیداسماعیل بهبهانی رحمه‌الله پس از عمری خدمت به اسلام و مسلمین، در سن ۶۷ سالگی در ۶ صفر سال ۱۲۹۶ قمری وفات یافت و پیکرش به‌صورت باشکوهی در تهران و نجف، تشییع و در یکی از مقبره‌های شرق صحن مطهر حضرت علی علیه‌السلام به خاک سپرده شد.

منبع: گلشن ابرار، ج ۱۳، ص ۲۶۷ - ۲۵۸

کانال هفته‌نامه افق حوزه
در پیام‌رسان‌های
سروش و ایتا
@ofogh_howzah